TÖRTÉNELMI SZEMLE

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2026 LXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Kertész Balázs
Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete

Fóti Miklós
Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig

Cziráki Zsuzsanna
Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században

Kustár Lídia
Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására

Cieger András
Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete

Miklós Dániel
Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939

Figyelő
Kuffart Hajnalka, Kádas István és Czinege Szilvia beszámolói

Szerkesztőség

VARGA SZABOLCS
felelős szerkesztő

APOR PÉTER, ESZIK VERONIKA, KOLOH GÁBOR, SKORKA RENÁTA, TÓTH GERGELY
szerkesztők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@htk.elte.hu

Közlési szabályzatunk a honlapunkon érhető el:
http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html

A 2026-os évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti Kulturális Alap

MTA MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVIII. évfolyam, 2026. 1. szám

TANULMÁNYOK

Kertész Balázs Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete 1

Fóti Miklós Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig 29

Cziráki Zsuzsanna Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században 45

Kustár Lídia Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására 71

Cieger András Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete 99

Miklós Dániel Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939 115

FIGYELŐ

Kuffart Hajnalka Az esztergomi érsekség Mátyás-kori számadásai (1486–1490). Egy magyar–itáliai vegyes könyvelési rendszer forráskiadvány-sorozatának első kötetei 133

Kádas István A Jagelló-kori portális adórendszer működése és buktatói. A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja keretében megvalósuló projekt bemutatása 143

Czinege Szilvia Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása. Kutatási beszámoló 155

SZÉCHENYI ISTVÁN LEVELEINEK KRITIKAI KIADÁSA
Kutatási beszámoló

CZINEGE SZILVIA

A kiadás előzményei

Széchenyi István leveleinek kiadása hosszú múltra tekint vissza, az első nagyobb forráskiadványok még a 19–20. század fordulója előtt megjelentek, majd a döblingi hagyatékkal újabbak láttak napvilágot.[1] Azóta különböző tematikájú kötetekben, közleményekben jelentek meg Széchenyi István levelei.[2]

Ma több mint ötezer levelét ismerjük, ami egyrészt a család iratkezelési szokásainak köszönhető. Már Széchényi Ferenc is kiemelt figyelmet fordított arra, hogy a család különböző iratait rendezetten őrizzék. Ezért családi archívumot szervezett, amelynek kezelésére külön levéltárost is alkalmazott, végrendeletében pedig fiaira hagyta a gyűjtemény további vezetését.[3] Másrészt számos levele annak köszönhetően maradt fent, hogy halála után a Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) több felhívást tett annak érdekében, hogy felderítsék és összegyűjtsék Széchenyi István különböző személyeknek és intézményeknek írt leveleit. Ennek eredményeként egyre több levél került az Akadémia birtokába, ami nemcsak a további forráskiadást ösztönözte, hanem hozzájárult a Széchenyi Múzeum megalapításához, és anyagának gyarapításához is.[4]

Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Újkori osztály. *Jelen tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) FK 146398. számú pályázatának támogatásával készült a* Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása *című vállalkozás keretén belül.*

1 *Gróf Széchenyi István levelei.* I–III. Összeáll., jegyz. ellátta Majláth Béla. Bp., 1889–1891.; *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez.* Összeáll., jegyz. ellátta Zichy Antal Bp., 1896.; *Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka.* I–III. Szerk. Károlyi Árpád – Tolnai Vilmos. Bp., 1921–1925. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.)

2 Pl. *Széchenyi pesti tervei.* S. a. r. Bácskai Vera – Nagy Lajos. Bp., 1985. (Magyar Levelestár); *Széchenyi választása. Széchenyi István és Seilern Crescence levelezése.* I. *1825–1837.* S. a. r. Fenyő Ervin. Bp., 2001.; *„Ezt köztünk! Isten áldja! Széchenyi István válogatott levelei.* S. a. r. Kovács Henriett et al. Bp., 2014.; *„... a Tudós Társaság dolgában". Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből.* S. a. r. Czinege Szilvia. Bp., 2024.

3 Künstlerné Virág Éva: A Széchényi család levéltára és levéltárosai a 18–19. században. *Soproni Szemle* 65 (2011) 153–170.

4 23. akadémiai ülés. 1884. február 25. *Akadémiai Értesítő* 18 (1884) 1. sz. 47.; H. Boros Vilma: *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. (Az Akadémiai Könyvtár gyűjteményének ismertetésével.)* Bp., 1967. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 54) 41–43.

Mivel az első leveleket közlő kiadványok nem feleltek meg a tudományos forráskö-zlés elveinek, ezért már az 1900-as évek elején felmerült az újrakiadásuk gondolata, de az állandó anyagi nehézségek, valamint az első világháború kitörése miatt a munka sokáig váratott magára. Végül 1917-ben döntöttek arról, hogy Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai címmel sorozatot indítanak el, amelyben Széchenyi írásait a tudományos forráskiadás szabályai szerint teszik közzé. Először Széchenyi István naplói jelentek meg hat kötetben Viszota Gyula gondozásában.[5] A levelezés közzététele szintén ígéretesen indult, 1922-re Bártfai Szabó László majdnem 2000 kiadatlan levelet gyűjtött össze,[6] és Viszota Gyulával közösen fogtak hozzá a sajtó alá rendezéshez.[7] Az első kötet publikálására azonban már nem került sor, és ebben financiális okok, valamint a második világháború is szerepet játszhattak.[8]

Bártfai és Viszota torzóban maradt munkájának folytatása 1965-ben merült fel, de csak 1984-ben, Bárány György újbóli felvetésének lett foganatja: a témát 1986 februárjában Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (= OTKA) pályázatra nyújtották be – sikerrel. A szerkesztőbizottság tagjai Bárány György, Spira György, Kosáry Domokos, Sashegyi Oszkár, Benkő Samu és Gergely András voltak, vezető kutatóinak pedig Bárány Györgyöt és Spira Györgyöt választották. A kiadási munkálatoknak nem volt főállású alkalmazottja, megbízással foglalkoztatták Simon V. Pétert, aki minden olyan munkát (anyaggyűjtés, átírás, jegyzetelés, kötetszerkesztés) elvégzett, ami a vállalkozás sikeréhez kellett. A munka kezdetekor felmerült, hogy annak nagysága miatt Simont főállásban kellene foglalkoztatni, ám az MTA Történettudományi Intézetében erre akkor sem volt státusz, miként a későbbiekben sem.[9] A munka során felhasználták Bártfai és Viszota anyaggyűjtését, a kiadványt hatkötetesre tervezték, a levelek átírását pedig a Magyar Történelmi Társulat által 1921-ben elfogadott forráskiadási elvek alapján kívánták elvégez(tet)ni. 1990 februárjában az intézet akkori igazgatója, Szász Zoltán vette át a kutatás vezetését, és ő nyújtotta be a következő OTKA-pályázatot, amelynek keretén belül 1991-től immár az ő témavezetésével folytatódott a munka, míg a szöveggondozást és jegyzetelést továbbra is Simon végezte. A vállalkozás végül a támogatás ellenére megjelent kötet nélkül zárult, mindössze egy 50 levélből álló próbanyomat készült az 1799. június 25. és

5 *Gróf Széchenyi István naplói.* I–VI. Szerk. Viszota Gyula. Bp., 1925–1936. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái.) (= SzIN.)

6 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár (= MTA KIK Kt.) Ms. 2735/202–214. Bártfai Szabó László levelezése.

7 A kritikai kiadásra előkészített jegyzetelt levelek átiratait lásd MTA KIK Kt. Ms. 4229/1–641. Széchenyi István levelezése. 1815. november 13. – 1831. november 26. Kritikai kiadásra előkészített anyag. Bártfai Szabó László és Viszota Gyula összeállítása.

8 H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott,* 51.; Hermann Róbert: Széchenyi István leveleiből (1836–1857). *Századok* 144 (2010) 673–674. Bártfai nem hagyta teljesen veszni az évtizedek óta tartó munkát, Lamotte Károly, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatójának anyagi támogatásával jelentette meg kétkötetes válogatását. *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860.* I–II. Összeáll. Bártfai Szabó László. Bp., 1943.

9 Jelenleg ugyancsak projekttámogatás keretén belül valósul meg az alkalmazásom.

1813. szeptember 26. között írott levelekkel, amelyen Bárány György kézzel írt szerkesztői megjegyzései olvashatók.[10]

A harmadik kísérlet

Fónagy Zoltán a Szász Zoltántól kapott iratanyagot felhasználva 2016 során sikerrel pályázott a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (= NKFIH) kutatási pályázatára *Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása* címmel. A munka 2017. szeptemberben kezdődött az akkor még MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében,[11] és folyik ma is a jogutód ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézetében. A projekt témavezetője Fónagy Zoltán, főállású munkatársa Czinege Szilvia, további munkatársak Dobszay Tamás és a 2020-ban elhunyt Oplatka András voltak. A vállalkozás célkitűzése Széchenyi István több mint 5000 tételből álló magán- és hivatalos levelezésének kritikai kiadása: a kronológiailag rendezett levelek betűhív közlése a Széchenyi által használt nyelven, szövegkritikai és tartalmi jegyzetekkel ellátva.

A munka során felhasználjuk az előző két kutatócsoport módszereit és eredményeit. Így a szövegek átírásakor és jegyzetelésekor a Bártfai és Viszota által követett gyakorlatot vesszük alapul. A levelek közlésénél az alábbi, Bárány György által meghatározott formát tartjuk követendőnek a boríték adatai megadásának mellőzésével: címzett, kelet, lelőhely, minősítés (eredeti vagy másolat), közlések, tartalmi kivonat, törzsszöveg, boríték adatai, jegyzetek.[12]

Cieger András közreműködésének köszönhetően kutatásunk 2022 óta a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata támogatását is élvezi. Az első pályázati időszak letelte után, 2023 folyamán sikerrel pályáztunk a folytatásra, így immár az én vezetésemmel, az NKFIH fiatal kutatói pályázata keretén belül folytatódik a munka.

A források

A kutatás első éveiben a „megörökölt" kutatási anyag átnézését, a Széchenyi-levelek fotómásolatainak összegyűjtését és rendszerezését végeztem, ehhez segítségemre voltak a Széchenyi-iratok sorsával foglalkozó tanulmányok, valamint a levéltári és kézirattári

10 Szász Zoltán megőrizte az 1986 és 1992 között zajló munkálatok dokumentumait: Széchenyi-levelek fénymásolatai, a projekt munkatársainak levelezése és a szerkesztőbizottság üléseinek jegyzőkönyvei, amelyeket átadott Fónagy Zoltánnak.

11 A kutatás előzményeire bővebben lásd Czinege Szilvia: A Széchenyi-levelek kiadási munkálatai és lehetőségei. Széchenyi és Lunkányi. In: *„Megint 's megint – szünetlen". Egy újabb Széchenyi-évforduló termése*. Szerk. Dobszay Tamás. Bp., 2022. (Századok Könyvek) 9–14.

12 Szerkesztőbizottsági értekezlet. 1990. augusztus 30.

segédletek bevezetői.[13] A Széchenyi István által írt levelek jelentős része ma két budapesti közgyűjteményben található meg: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában. Több Széchenyi-levelet őriznek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, az esztergomi Duna Múzeumban, és jelentősebb gyűjtemény található a soproni Storno-házban is. Néhány levél vármegyei levéltárakban (például Zala), valamint egyházi levéltárakban (például a Szombathelyi Püspöki Levéltár), továbbá néhány külföldi levéltárban maradt fent. Utóbbiak közül két közgyűjteményt emelnék ki, ahonnan 2025 folyamán sikerült (jórészt még nem kiadott) Széchenyi-levelek másolatait beszerezni. Fenyő Ervin irodalomtörténész és Széchenyi-kutató közvetítésével jutottunk hozzá öt olyan levél másolatához az angliai Staffordshire Record Office-ból, amelyeket Széchenyi Edward Littletonhoz, Hatherton bárójához írt. A másik nagyobb forráscsoportot a Román Nemzeti Levéltár Temesvári Levéltára őrzi, ezen levelek Széchenyi al-dunai tartózkodása idején keletkeztek.[14] E korpusznak eddig csupán a fele volt ismert magyar nyelvű fordításban.[15]

Széchenyi István levelei több formában maradtak fenn, és a levelek nagy része nem is feltétlenül elküldött tisztázatként áll a rendelkezésünkre, hanem csak fogalmazványként, vagy egykorú másolatként Széchenyi valamelyik másolati könyvében, esetleg 20. századi eleji kéziratos másolatban. A grófnak több másolati könyve is volt, ma összesen nyolc kötet ismert, ebből három található az Akadémia kézirattárában (K 210/1–3. jelzet alatt) az 1828 és 1844 közti levelezésből,[16] öt kötetet pedig az Országos Levéltár őriz (a P 626 fond 3. tételében) az 1833 és 1845 között keletkezett levelek másolataival. Ezeken kívül olykor leveleinek fogalmazványait is leveleskönyvekbe rendezte, amelyekből négy kötetet őriz az Akadémia kézirattára.[17] Esetenként a naplójában is felbukkantak fogalmazványok, amelyek feltárását Viszota Gyula a naplókötetek sajtó alá rendezésekor elvégezte. A kéziratveszteség miatt nagy jelentőségűek a 20. század első felében keletkezett másolatok, amelyek jó részét Darvas István, Bártfai Szabó László és Viszota Gyula készítette el,

13 H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott;* Körmendy Kinga: *A Széchenyi-gyűjtemény*. Bp., 1976. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 9); *A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött Széchenyi-iratok katalógusa.* Összeáll. Deák Antal András. Bp., 1990. (Források a Vízügy Múltjából 7); Kelemen István: A Széchenyi család nagycenki levéltárának története. In: *A Széchenyi család nagycenki levéltárának iratai 1678–1944.* S. a. r. Dominkovits Péter – Kelemen István. Sopron, 2017. 3–14.; Kiss Melinda: A Storno család Széchenyi-gyűjteménye. *Soproni Szemle* 71 (2017) 478–488.

14 A levelek történetéről, mai lelőhelyükre való kerülésükről bővebben lásd Czinege Szilvia: Széchenyi levelek nyomában. *Történelmi Szemle* 64 (2022) 121–135.

15 Boleszny Antal: Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Dunagőzhajózás és a Széchenyi ut történetére. *Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közlönye* 4 (1878) 165–189.

16 A Széchenyi-gyűjteményen belül Körmendy Kinga ezt is tételesen feldolgozta. Körmendy: *A Széchenyi-gyűjtemény,* 178–183.

17 MTA KIK Kt. K. 201/98–101. A köteteket Körmendy Kinga szintén tételesen feldolgozta. Körmendy: *A Széchenyi-gyűjtemény,* 111–112.

mert sok levelet már csak ebben a formában ismerhetünk meg. Ilyenek például az 1820-as években jószágigazgatójának, Liebenberg Jánosnak[18] írt üzenetei.[19]

A honlap

A levelek közzététele elsődlegesen online felületen történik,[20] a *Széchenyi István levelezése*[21] című honlapon, amelynek kiviteleztetését Fónagy Zoltán végezte az első pályázati időszakban a Splendex Kft.-vel közreműködve. A cél egy olyan felület kialakítása volt, amely kétféle igényt is képes kielégíteni. Egyrészt megfelel a kutatói elvárásoknak, és alkalmas tudományos kutatómunka végzésére, másrészt ismeretterjesztő jelleggel is bír, ami a Széchenyi István iránt érdeklődő nagyközönség számára is elérhetővé teszi a leveleket. A szándék a honlap szerkezetében is megmutatkozik, mivel a felületen tematikusan vagy időrendben haladva, vagy egy-egy szóra keresve is el lehet olvasni a leveleket. A nyitóoldalon képekkel és leírásokkal ellátott Tematikus gyűjteményekbe csoportosítva találhatóak meg a levelek, egy-egy gyűjteményen belül pedig további kisebb gyűjtemények is helyet kaptak szintén képekkel és rövid leírásokkal. A Széchenyi teljes levelezése menüpont alatt időrendben sorakoznak a levelek, külön tematikus válogatás nélkül. Utóbbi felület bal oldalán található a keresőpanel, ahol több feltétel szerint is lehet keresni a levelek között (keltezés, címzett, nyelv), vagy pedig a szabad szavas keresőt használni. Utóbbi lehetőség a tudományos kutatást nagyban megkönnyíti, mert célzottan lehet rákeresni az összes levélben egy, az adott kutatáshoz kapcsolódó témakörre.

A levelek online közzététele azt is lehetővé teszi, hogy az átírt és jegyzetelt levelek már a munkafolyamat közben olvashatóvá váljanak. 2025 végén Széchenyi 1836. augusztus 31-ig írt 1797 levele érhető el a honlapon eredeti nyelven. Széchenyi elsősorban németül és magyarul levelezett, de szép számban akadnak francia és angol nyelven írott levelek is, illetve néhány latin nyelvű. Az idegen nyelvű levelekhez magyar nyelvű tartalmi kivonat készült, amely egy kattintással, felugró ablakban érhető el a levél szövege felett.

2024 és 2025 folyamán két olyan fejlesztés valósult meg a honlapon (szintén a Splendex Kft. jóvoltából), amelyekhez a honlap 2022. novemberi bemutatóján felmerült kérdésekből merítettük az ötletet. Az egyik, hogy a levelek egyenként letölthetővé váltak az oldal alján található PDF-generálás gomb megnyomásával, így, ha hagyományos kötetformában még nem, de levelenként nyomtatással kézzel foghatóvá válnak a levelek. A másik fejlesztést Széchenyi Magyarország határain túlnyúló kapcsolatrendszere is indokolta: elkészült

18 Liebenberg [1830-tól Lunkányi] János (1775–1853) Széchenyi István nevelője, majd 1814-től jószágigazgatója. Életéről bővebben lásd Darvas István: Adalékok Lunkányi János életrajzához. *Soproni Szemle* 10 (1956) 216–229.

19 MTA KIK Kt. Ms. 4229 nagy része, valamint uo. Ms. 4222/1–43.

20 Tekintve egyrészt a levelek nagy számát, másrészt azt a tényt, hogy 2025 folyamán is került elő olyan levél, amely kronológiailag a már publikált levelek közé illeszkedik, a hagyományos kötet formában történő közlést akkor tartjuk célszerűnek, ha a kutatás végére érünk.

21 Https://szechenyilevelezes.abtk.hu/. (Legutóbbi megtekintés: 2026. február 4.) (= SzIL-Digit [a hivatkozott levél a címzett vagy a kelet alapján könnyen kikereshető].)

a honlap angol nyelvű változata, amelynek feltöltése elkezdődött és szakaszokban zajlik. Egyelőre a címzettekhez kapcsolódó tematikus menük és az 1815 végéig írt 156 levél olvasható eredeti nyelven, de angol nyelvű fejléccel, tartalmi összefoglalóval és jegyzetapparátussal. Várhatóan 2026 tavaszán készül el a következő szakasz, és az 1825 végéig írt levelekkel immár 550 dokumentum tartalma lesz elérhető angol nyelven is.

A levelek feldolgozása

Több hónapnyi gyűjtőmunka és katalogizálás után elkezdődhetett a levelek feldolgozása, amelynél felhasználtuk Viszota Gyula és Bártfai Szabó László kéziratban megmaradt munkáját, valamint a Bárány György és Spira György vezette kutatócsoport által kiadásra előkészített anyagokat. A két anyag időkeretei között eltérés figyelhető meg: az első kutatócsoporté csak 1815. novembertől kezdve áll rendelkezésre nagyjából 1831 végéig, ám csak 1825 végéig részletesen kidolgozva, míg a másik a kezdetektől, 1799-től 1815 végéig tart. A kezdő év eltérésére az adhat magyarázatot, hogy a második világháború során károsodás érte nemcsak az Akadémia épületét a Széchenyi Múzeummal együtt, hanem Viszota Gyula lakását is, ami az Akadémia bérházában volt, így az 1815. november előtti levelekre vonatkozó kéziratok megsemmisülhettek vagy elvesztek.[22] A kézirattárban lévő további levélmásolatok sem vonatkoznak az 1815 előtti időszakra, s egy külön állagban vannak elhelyezve a csak utalásból ismert levelek,[23] amelynek időkerete 1814. júniustól 1830-ig terjed. Egyetlen jegyzék (cédulakatalógus) van csupán, ami 1803-tól tartja számon a leveleket,[24] és egyúttal mutatja, hogy Viszota és Bártfai is az elejéről kezdték a kiadást. Ezt támasztja alá Angyal Dávid első kötethez írt lektori véleménye is,[25] amelyben közli, hogy 80 levelet átnézett, és a levél számának megjelölésével leírta az adott levélhez kapcsolódó megjegyzéseit. Dátumot sajnos nem írt hozzá, viszont kommentárjai alapján néhány levél mégis beazonosítható. Például: „A 7 számú levélben minden jegyzet nélkül vannak említve: Major Settelle, Hegedüs. Az olvasó szeretné tudni, hogy kik ezek?" A 7. számú levél a Széchényi Ferencnek 1809. június 5-én írt levél, ami jelen kutatásunkban a 9. számú.[26] A meglévő kézirattári hagyaték, valamint a levelek levéltári jelzetei[27] alapján megállapítható, hogy Viszota és Bártfai nagy valószínűséggel a Pap Ferencnek 1803. november

22 Körmendy Kinga: A Széchenyi Múzeum anyaga és Viszota Gyula hagyatéka az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában. *Magyar Tudomány* 90 (1983) 786.

23 MTA KIK Kt. Ms. 4228/122–316. Széchenyi István utalásokból ismert levelezése. 1814. június – 1830. december 30. Kiadásra előkészített kézirat. Bártfai Szabó László és Viszota Gyula összeállítása.

24 MTA KIK Kt. Ms. 4231/7–8. Széchenyi István leveleinek időrendi összeállítása. 1803–1860. Bártfai Szabó László és Viszota Gyula összeállítása.

25 MTA KIK Kt. Ms. 4231/9. Angyal Dávid véleménye Széchenyi István levelei kritikai kiadásának I. kötetéről.

26 Széchenyi István Széchényi Ferencnek. Győr, 1809. június 5. Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL) P 623 A–I.–9.–No.39. Közli SzIL-Digit.

27 Az általunk közölt levelek között az első kettőt Széchenyi bátyjához, Lajoshoz intézte, jelzetük: Széchenyi István Széchényi Lajosnak. Prága, 1799. június 25. Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Buod Germ. 58. 4. Közli SzIL-Digit; Széchenyi István Széchényi Lajosnak. Cenk, 1800. augusztus 22. MNL OL P 626–1.–1800.–No.2. Közli SzIL-Digit.

29-én írt levéltől[28] kezdve tervezte a kiadást,[29] kihagyva a korpuszból Széchenyi 1799-ben és 1800-ban kelt leveleit. Mindez annyiban érdekes, hogy Bártfai korábban már közzétette Széchenyi 1800-ban keletkezett levelét a Széchényi családról írt munkájában,[30] tehát előtte biztosan nem volt ismeretlen a forrás.

Az elődök munkája jó volt kiindulópontként, ám korántsem „konyhakész", csak begépelendő teendőként szolgált a feldolgozás során. Minden levélnél, ahol rendelkezésünkre áll az eredeti kézirat, el kellett végezni az átirat és a kézirat összevetését, és ahol kellett, ott javítottuk.[31] A jegyzeteknél is hasonlóan jártunk el, többnél külön is jeleztük, hogy a Bárány–Spira kutatócsoport[32] vagy Viszota Gyula kutatása[33] alapján készült.[34]

A kulisszák mögött, avagy keltezetlen levelek, ismeretlen címzettek és kifejezések

A levelek feldolgozásánál gyakran el kell időzni egy-egy szónál és szövegrésznél, hogy ki tudjuk olvasni a leírtakat. Ez különösen akkor okoz fejtörést, ha paleográfiailag ugyan nem okoz nehézséget, de (egyik nyelven) sem ismerjük a szó jelentését, mert vagy nagyon specifikusan egy régió nyelvjárására volt jellemző, vagy Széchenyi maga alkotta a szóalakot.[35] Ezek közül az 1834-től a Lunkányi Jánosnak írt levelekben előkerülő *mesalin* szót említeném, amelynek jelentését nemrégiben Fónagy Zoltán fejtette meg, noha kutatása során a szó eredetére egyelőre nem sikerült rájönni: a szó azokat a tetőszobákat jelöli, amelyeket a cenki kastélyban alakítottak ki (valószínűleg a középső rész magasabb tetőszerkezete alatt) 1834 során. Az 1840-es évek elejéig elhúzódó építkezésről ma már kevés forrás áll a rendelkezésünkre, de ismert egy Széchenyi által készített táblázat, amely-

28 Széchenyi István Pap Ferencnek. Pest, 1803. november 29. MNL OL P 623–A–I.–9.–No.32/1. Közli SzIL-Digit. Az ezt követő levelek zömében a családi levéltár első kötetének 9. száma alatt találhatóak.

29 Ennek ellentmond Viszota és Bártfai időrendi cédulakatalógusa, ami a Széchényi Ferencnek 1803. december 26-án írt levéllel indul, és itt az 1809. június 5-i levél az ötödik helyen szerepel, a hetedik pedig egy keltezetlen, amit Viszotáék 1809. június közepinek azonosítottak, de a levél minden bizonnyal inkább 1809. május 20. körül íródott, és sem a Hegedűs, sem a Settele név nem szerepel benne. Pontosan nem tudható, a szerzők mikor állították össze ezt a katalógust, viszont a munka jellegéből adódóan valószínűleg a kiadási munkálatok elején keletkezhetett a feltárt levelek időrendi lajstromozása azok lelőhelyének és közlési helyének feltüntetésével. Az Angyal által lektorált kötet a már kiadásra kész anyag volt, az eltelt időben módosulhatott a levelek sorrendje, ami feloldja az ellentmondást. MTA KIK Kt. Ms. 4231/7. Az említett Széchényi Ferencnek írt leveleket közli SzIL-Digit.

30 Bártfai Szabó László: *A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchényi család története.* I–II. Bp., 1911–1913. II. 357.

31 Nagyjából 1820-ig számontartottam a javított részeket: az 1799 és 1820 között írt 368 levélnél körülbelül 75-80 alkalommal történt félreolvasás.

32 Pl. Széchenyi István Somogyi Lipótnak. Bécs, 1821. február 22. Közli SzIL-Digit.

33 Pl. Széchenyi István a Császári királyi alsó-ausztriai hadparancsnokságnak. Bécs, 1814. július 19. Közli SzIL-Digit.

34 A levelek feldolgozásának további szempontjaihoz és részleteihez lásd a honlapon a Levelek átírása menüpontot.

35 Széchenyi magyar nyelvhasználatára bővebben lásd Viszota Gyula: Széchenyi nyelvkészsége és helyesírása. *Magyar Nyelv* 20 (1924) 116–122. Német nyelvhasználatára lásd Czinege Szilvia: Széchenyi német nyelvhasználata levelei tükrében. *Századok* 155 (2021) 631–654.

ben számba vette a kastély helyiségeit – köztük a tetőszobákat –, hogy azokban milyen nyílászárókat és kályhákat, valamint kandallókat képzel el.[36] És természetesen maguk a források is alátámasztják a feltételezést: Széchenyi 1834. július 31-én írt naplóbejegyzése szerint megijedt, „daß mein Haus wegen den Mesalinen zusammenfallen wird."[37] Ezt követően visszatérő aggodalom, hogy: „»Nem döntendi e bé a Mesalin fal Czenki házunkat?«"[38] Két héttel később: „Igen szeretem, hogy a Mesalinak még maradnak jövő tavaszig. [...] azt mondjak »ha eleinte nem mutatkozik baj, nem kell félni, mert kiszárodás által 1/3-ával könyebbedik a terh."[39] Egy későbbi, 1836. július 25-én írt leveléből az is kiderül, hogy ezeket a padlásszobákat személyzeti szobáknak szánta. Ebben a levélben Széchenyi szobabeosztást küld Lunkányinak Crescence Cenkre utazása előtt: „'S aztan cselédség. Nem volna rossz ezek számára a Mesalinák azon két szobáját ágyakkal stb ellátni, melylyek a cseléd gradicstul Nagy Czenk felé esnek."[40]

A levelek feldolgozása során nemcsak a levélíró kézírásának kiolvasása vagy idegennyelv-használata okozhat kihívást, hanem a levél két meghatározó elemének, a címzettnek és/vagy a keltezésnek a hiánya is. Noha a levélszöveg átírása ezek nélkül is kivitelezhető, a jegyzetek elkészítését megnehezítheti, ha nem tudjuk, mikor és kinek íródott a levél, mert így elveszítjük a pontos értelmezés lehetőségét. Kutatásunk során már számos levélnél sikerült megállapítani a levél tartalmából, esetleg más források bevonásával a hiányzó adatokat, így már kevesebb ismeretlen címzettű és/vagy keltezetlen levelet tartunk számon. Inkább az olyan esetek követelnek nagyobb utánajárást és jelentenek egyúttal nehezebb feladatot, amikor már egy korábban közölt levélnél derül ki, hogy nem az a levél címzettje, akit a forrásközlő megjelölt, vagy a levél nem akkor íródott, amikorra a publikáló datálja. Álljon itt ezekből is egy-egy példa.

A tévesen azonosított címzett esetére egy példa Széchenyi 1833. június 7-én írt levele, amely Bártfai Szabó László közlésében jelent meg, és a levél csak ebben a formában ismert.[41] Bártfai Nádasdy Lipótné Forray Júliát nevezte meg a levél címzettjeként, ami helyénvaló is lehetne, mivel Széchenyi kapcsolatban állt a családdal, a grófnét többször említette is naplójában. A gyanú az évszámmal kapcsolatban merült fel, ugyanis Nádasdy Lipót gróf és Forray Júlia bárónő csak 1835-ben házasodtak össze. Fónagy Zoltánnak sikerült kiderítenie a levél tartalma és Széchenyi naplója alapján, hogy a levél keltezése helyes, viszont egy másik Nádasdyné a címzett. A levél elején valaminek az alapításáról esik szó, amiben Széchenyi is részt vállalt, és azt írta, hogy ezt az összeget aranyban adja

36 Kelemen István történész [gyűjteményi vezető, Soproni Múzeum] közlése alapján. (MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára XII. 17. A Széchenyi család nagycenki levéltárának iratai. 7. doboz. 7. Gazdasági napló [feljegyzés], töredékek).

37 „... hogy a házam a mesalinák miatt összedől." MTA KIK Kt. K 227. Széchenyi István naplója. 1832. június 15.–1835. április 6. 146. [Fónagy Zoltán fordítása.] Viszota Gyula naplóközlésében a nagy kezdőbetű után nyolc ponttal jelölte a szó további betűinek számát, vélhetően azért, mert noha a szó tökéletesen olvasható, ő maga sem ismerte azt. „... dass mein Haus wegen den M..... zusammenfallen wird." SzIN IV. 486.

38 Széchenyi István Lunkányi Jánosnak. Pest, 1834. augusztus 12. MNL OL P 624–1.–No.106. Közli SzIL-Digit.

39 Széchenyi István Lunkányi Jánosnak. Pest, 1834. augusztus 26. Uo. No.108. Közli SzIL-Digit.

40 Széchenyi István Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1836. július 25. Uo. No.198. Közli SzIL-Digit.

41 Széchenyi István Nádasdy Tamásné Grovestins Jacobinenek. Pest, 1833. június 7. Közli Bártfai: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez,* I. 174., SzIL-Digit.

meg. A levél írásának idején Széchenyi Pesten időzött, és napjainak nagy részét május 26. és június 7. között a lóversenyen, illetve az ezt rendező Állattenyésztő Társaság ülésein töltötte, Nádasdy Tamással egyetemben. A *Jelenkor* számaiból kiderül, hogy Nádasdy Tamás az egyik legaktívabb résztvevője volt a lóversenyügynek: sikerrel indult a versenyeken lovaival (akár Széchenyi riválisaként is), és új díjak alapításában is jeleskedett, például a szeptemberi parndorfi lóversenyre alapított díj kapcsán,[42] amelyben Nádasdy és Széchenyi is részt vett. Az még tisztázásra vár, hogy Széchenyi miért a feleségnek küldte a levelet és a pénzt, mindenesetre sikerült feltárni a címzett kilétét.

Széchenyi István ifjú katonaként rendszeresen levelezett szüleivel, a leveleket Zichy Antal rendezte sajtó alá. Egy-egy levélnél előfordult, hogy Széchenyi nem írta oda a keltezés részeként az évet, amit Zichy igyekezett pótolni. Vagy esetleg Széchenyi rossz évet írt, mint 1814. január elején két alkalommal. Utóbbiakat azonban Zichy nem javította, így a hibás évszámmal közölte a leveleket,[43] de utólag világosan látszik, hogy csupán Széchenyi tévesztéséről van szó két év fordulójának időszakában.

A példaként választott levél esetében az előbb említett helyzet állt elő: Zichy helytelen évszámmal egészítette ki a keltezést. És ez sajnos nem maradt hatás nélkül. A szóban forgó levél esetében csak a kelet helye, hónap és nap került a levélre: Hohenmauth[44] den 3 October.[45] Mindezt Zichy zárójelben az 1812. évvel egészítette ki, döntését azonban nem indokolta meg.[46] Miközben a levéltárban e levél előtt két,[47] utána egy 1811-ben kelt levél[48] áll – csehországi keltezési hellyel.

Széchenyi 1814-ig nem vezetett naplót, így a keltezés évének megállapításához e forrás nem segített, és sajnos egyáltalán nem ismerünk egyetlen levelet sem tőle 1812 őszéről. Így, noha a keltezés helyéből általában nyomon tudjuk követni, hol állomásozott Széchenyi a seregével, a pontos tartózkodási helyek megállapításához a levél tartalmi vizsgálata mellett más források bevonására is szükség van. Így tett Ács Tibor hadtörténész, aki tanulmányában Széchenyi katonaéveit mutatta be[49] a bécsi levéltári anyagok felhasználásán túl az említett 1811-ben keletkezett levelekre is támaszkodva.[50] Ácstól tudjuk, hogy Széchenyi 1811. április végétől egészen az év végéig Hohenmauthban állomásozott, majd 1812. januártól márciusig szabadságon volt Bécsben, ami alatt ezrede új állomás-

42 Parndorfi lóverseny septemb. 1833. *Jelenkor* 1833. június 19. 386.

43 Széchenyi István Széchényi Ferencnek. Basle, 1814. január 1. és Altkirch, 1814. január 3. MNL OL P 623 A–I.–9.–No.43/1–2. Közli Zichy: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez,* 60–62., SzIL-Digit.

44 Hohenmauth [Vysoké Mýto] város Csehország keleti részén, a Lautschna [Loučná] folyó mellett.

45 Széchenyi István Széchenyi Ferencnek. Hohenmauth, [1811.] október 3. MNL OL P 623 A–I.–9.–No. 41/3. Közli Zichy: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez,* 56–57., SzIL-Digit.

46 Zichy: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez,* 56.

47 Széchenyi István Széchenyi Ferencnek. Hohenmauth, 1811. október 5. és Rsepnik, 1811. november 12. MNL OL P 623 A–I.–9.–No. 41/1–2. Közli Zichy: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez,* 52–56., SzIL-Digit.

48 Széchenyi István Széchenyi Ferencnek. Hohenmauth, 1811. május 27. MNL OL P 623 A–I.–9.–No. 41/4. Közli Zichy: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez,* 51–52., SzIL-Digit.

49 Ács Tibor: 'Tábornok akarok lenni.' Széchenyi katonaévei a császári-királyi hadseregben. *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991) 3. sz. [Széchenyi István gróf születésének 200. évfordulójára] 3–57.

50 Bár nem hívta fel a figyelmet a tévesztésre.

helyre, Gödingbe[51] ment. Ezt követően ezredét Magyarországra vezényelték, így Széchenyi 1812 októberében Vadkerten volt századának évi mustráján.[52] Tehát ekkor nem keltezhette levelét Hohenmauthból, a szóban forgó október 3-i levél valójában 1811-ben íródott.

Miért nem maradt hatás nélkül Zichy tévesztése? Mert újabb hibát hozott magával: a Széchenyi-levelezés kiadásának második kísérlete során meghagyták és megindokolták a Zichy-féle téves évszámot,[53] és mivel ez az október 3-i levél tartalmilag szorosan kapcsolódik az 1811. október 5-i levélhez, ezért azt tollhibára hivatkozva átjavították 1812-re. Az indoklás két fő eleme Széchenyi országgyűlésre és a napóleoni háborúk eseményeire való utalása volt. Az október 3-i levélben Széchenyi megköszöni apjának, hogy írt az országgyűlés eseményeiről, amit 1811. augusztus 15. és 1812. május 16. között tartottak. Sokkal valószínűbb, hogy Széchényi Ferenc ezt 1811 októberében tette, míg folytak az ülések. A napóleoni háborúk kapcsán az volt az indoklás, hogy a franciák 1812 júniusában indultak Oroszország ellen, és szeptemberben volt a borogyinói ütközet, Széchenyi pedig az ezzel kapcsolatos hírekre utal október 5-i levelében. Viszont, ha jobban megnézzük a háború eseménytörténetét[54] és a levélben az adott szöveghelyet, akkor látszik, hogy az év valójában 1811. Ezen az őszön terjedt el a francia–orosz háború kitörésének a híre. Ám ez csak híresztelés volt, nem pedig tény, amit a Széchenyi által használt nyelvtani szerkezet is sugall: „Eben kommt die Nachricht – daß die Franzosen eine Schlacht gegen die Russen gänzlich *verlohren haben sollen*."[55] A kiemelt szövegrész jelentése: állítólag elvesztették. A 'sollen' módbeli segédige jelentése a német nyelvben kettős. Elsődleges jelentése [Objektive Modalität] a cselekvő személy és a cselekvés közötti viszony külső kényszerből származó szükségszerűségét fejezi ki, tehát, hogy kell valamit csinálni. Másodlagos jelentésében [Subjektive Modalität] – miként Széchenyi is alkalmazta ebben a levélben – a beszélő személynek a cselekvéshez való viszonyát juttatja kifejezésre: a cselekvés állítólagosságát, azt, hogy az információ más forrásból származik, és hitelessége megkérdőjelezhető.[56] Széchenyi tehát az 1811 őszi híreket tolmácsolta apjának utalva arra, hogy nem biztos annak valóságtartalmában. Azaz az október 3-i és 5-i levél is 1811-ben keletkezett.

51 Ma Hodonín település Csehország délkeleti részén a szlovák határ közelében (megközelítőleg 200 kilométerre Hohenmauthtól).

52 Ács: Tábornok akarok lenni, 21–22.

53 Annak ellenére is, hogy a Bártfai és Viszota által összeállított időrendi cédulakatalógusban 1811-ben kelt levélként lett azonosítva az október 3-i üzenet. MTA KIK Kt. Ms. 4231/7.

54 Pl. Ács: Tábornok akarok lenni, 22.

55 „Éppen most jön a hír – hogy a franciák *állítólag* teljes vereséget szenvedtek az oroszok ellenében." [Saját fordítás, kiemelés tőlem.]

56 Gerhard Helbig – Joachim Buscha: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin–München, 2001. 119., 122.

Tervek

„Kedves Liebenberg, ezentúl legyen kedves minden levelemet megtartani, én ugyanezt teszem az Ön leveleivel. Katonai, közéleti és gazdasági ügyeim közepette oly szétszórt vagyok [...] hogy erre az óvintézkedésre kell kérnem. Nem minden pontot tudunk mindig pontosan megválaszolni [...] és rendszerint elfelejtem, amit mondok. Így aztán minden egyes pontot, amelyet egymással megosztunk, kényelmesen meg tudunk beszélni, amikor összehoz minket a sors, ha egymásnak írt leveleinket kölcsönösen megőrizzük" – írta Széchenyi jószágigazgatójának,[57] aki eleget is tett a gróf kérésének.

Ennek köszönhetően több mint 1100 darab Lunkányihoz intézett levél maradt fenn, amelyeknek a fele már olvasható a honlapon, és ezzel együtt Széchenyi leveleinek már több mint egyharmada elérhető. A munka pedig folytatódik az 1836. szeptember elejétől írt levelek feldolgozásával és honlapon való közzétételével. Tartalmilag is számos izgalmas témát tartogatnak az elkövetkező hónapok és évek Széchenyi-levelei, a cenki kastély ügyeitől a közéleti szerepvállaláson át a családi élet kiteljesedéséig, nem beszélve Széchenyi terebélyesedő kapcsolatrendszerének szegmenseiről.

A projekttámogatás 2028. január 31-ig tart, a tervek szerint az 1840-es évek közepéig fogunk eljutni Széchenyi leveleinek feldolgozásával és elérhetővé tételével. Remélhetőleg az azt követő időben lehetőségünk nyílik a munka folytatására az 1845-től írt levelekkel, hogy teljessé tegyük Széchenyi István leveleinek a közlését.

57 Széchenyi István Liebenberg Jánosnak. Bécs, 1821. április eleje. MTA KIK Kt. Ms. 4229/185. Közli SzIL-Digit.

CONTENTS

STUDIES

Balázs Kertész Life and Career of Tatamér, Provost of Székesfehérvár and Royal Vice-Chancellor 1

Miklós Fóti From Tax Farmer to *Sancakbeyi*. The Career of Ferhad *Ağa* and *Bey* on the Habsburg–Ottoman Frontier 29

Zsuzsanna Cziráki Scenes and Tools of Transylvanian Saxon Diplomacy in the 16th and 17th Centuries 45

Lídia Kustár An Attempt to Reconstruct the Childhood of Judit Sallér of Jakabháza and her Marriage to Count György Festetics of Tolna 71

András Cieger Mór Jókai and the First Association of Journalists in Hungary 99

Dániel Miklós Snapshots of the Public Sentiment in Czechoslovakia, 1938–1939 115

OBSERVER

Hajnalka Kuffart The Accounts of the Archdiocese of Esztergom from the Matthias Era (1486–1490). The First Volumes of a Source Publication Series on a Hungarian–Italian Mixed Accounting System 133

István Kádas The Functioning and Pitfalls of the Portal Tax System in the Jagiellonian Era. Presentation of a Project Carried out under the János Bolyai Research Fellowship of the Hungarian Academy of Sciences 143

Szilvia Czinege Critical Edition of István Széchenyi's Letters. Research Report 155

E számunk szerzői

Cieger András, tudományos tanácsadó, osztályvezető, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Cziráki Zsuzsanna, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Intézet ● Fóti Miklós, tudományos segédmunkatárs, ELTE HTK TTI, Délkelet-Európa története osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Kádas István, tudományos főmunkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kertész Balázs, tudományos főmunkatárs, Városi Levéltár és Kutatóintézet [Székesfehérvár] ● Kuffart Hajnalka, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kustár Lídia, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék, Történelem Segédtudományai Doktori Program ● Miklós Dániel, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tudományos Igazgatóság

(ELTE HTK TTI = Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda
Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék
E-mail: bardi.erzsebet@htk.elte.hu, terjesztes@htk.elte.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt
(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)
1053 Budapest, Magyar u. 40.
Telefon: +36-30-203-1769
E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Ára: 1800 Ft
Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009 26001